

Πολύνοια

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗ Μ. Ζ. ΚΟΠΙΔΑΚΗ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ίάνθη Άσημακοπούλου
Βασίλειος Π. Βερτουδάκης
Έβίνα Σιστάκου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ Μ. Ζ. ΚΟΠΙΔΑΚΗ	17
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ Μ. Ζ. ΚΟΠΙΔΑΚΗ	23

Α. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗΣ Οί όμηρικέσ όλολυγέσ καί ή ιδέα τής θυσίας	45
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ <i>Έν δορι μέν μοι μάζα μεμαγμένη, έν δορι δ' οίνος Ίσμαρικός· πίνω δ' έν δορι κεκλιμένος (Άρχίλοχος, 2W)</i>	79
ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΤΣΑΝΤΣΑΝΟΓΛΟΥ Τά δολώματα τής Καλλιούσ	99
ΑΝΤΩΝΗΣ Κ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ Ό Μένανδρος, ό Εύριπίδης καί τó ψευδο-happy end: Παρασημείωση στούς στ. 1678-1679 τής εύριπίδειας <i>Έλένης</i>	117
ΕΛΕΝΗ ΒΟΛΟΝΑΚΗ Ό ιδιωτικός βίος στήν πολιτική «λοιδορία» τών ρητόρων τοϋ 4ου π.Χ. αϊ.	137
ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΣ ΠΑΠΑΘΩΜΑΣ - ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΘΩΜΑ Οί έπαναλήψεις στόν ψευδο-δημοσθενικό λόγο <i>Πρός Λεωχάρη</i>	161
ΠΟΥΛΧΕΡΙΑ ΚΥΡΙΑΚΟΥ <i>Μῦθος καί κάθαρση στήν Ποιητική τοϋ Άριστοτέλη</i>	179

ΕΒΙΝΑ ΣΙΣΤΑΚΟΥ

Χώς ἴδον, ὡς ἐμάνην: Χῶρος, ἐπιθυμία καὶ γυναικεῖο βλέμμα στὴν ἑλληνιστικὴ ποίηση

205

ΧΡΗΣΤΟΣ ΦΑΚΑΣ

Ἄπὸ τὸν Ὀδυσσεά στὸν Δάφνη. Ὁ διακειμενικὸς διάλογος μὲ ἓνα ἐπικὸ πρότυπο στὸ μυθιστόρημα τοῦ Λόγγου

229

ΑΝΔΡΕΑΣ Ν. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ «ἐλεγειακὸς» Ὁράτιος καὶ ἡ ἐρωτικὴ *recusatio* τῆς ὠδῆς 1.19

247

Β. ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

ΙΑΝΘΗ ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ὁ Σκεπτόμενος τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου στὴν Cappella Medici:
Ἡ ἀποδημία ἐνὸς ἀρχαίου μοτίβου

265

ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ ΓΑΡΑΝΤΟΥΔΗΣ

Ἡ πρόσληψη τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητας ἀπὸ τὴ νεότερη ἐλληνικὴ ποίηση

297

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Α.Ε. ΚΑΛΟΣΠΥΡΟΣ

A.E. Housman, *Fragment of a Greek Tragedy*: Κριτικὴ παρουσίαση, σχολιασμοὶ καὶ νεοελληνικὴ ἀπόδοση

321

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Π. ΒΕΡΤΟΥΔΑΚΗΣ

Heinrich Böll, «Wanderer, kommst du nach Spa...» (ἽΩ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδ...). Τὸ ἐπιτύμβιο διήγημα τοῦ γερμανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ

345

Γ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ, ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΑΣΟΥΛΑ Μ. ΜΑΡΚΟΜΙΧΕΛΑΚΗ

Ἡ ἐξήγηση τοῦ δυσνόητου: Παρατηρήσεις γιὰ τὸ σχῆμα τῆς ἐκτεταμένης παρομοίωσης στὶς *Διδαχὲς* τοῦ Ἡλία Μηνιάτη

361

ΚΩΣΤΑΣ ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ	
Πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην μέσω τῆς παιδείας. Σχεδιάγραμμα τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Κοραΐ	383
ΣΤΕΣΗ ΑΘΗΝΗ	
Νικόλαος Σάββα Πίκκολος (1792-1865): Ἡ πολλαπλὴ ταυτότητα ἐνὸς ἑλληνιστῆ	411
ΕΜΜΑΝΟΥΕΛΑ ΚΑΝΤΖΙΑ	
Τὸ γαλλικὸ φιλὶ τοῦ Ψυχάρη	445
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ	
Ὁ Γεώργιος Χατζιδάκις καὶ ἡ κρητικὴ διάλεκτος	463
ΑΓΓΕΛΑ ΚΑΣΤΡΙΝΑΚΗ	
«Κρίμα, μοναχά, ποὺ δὲν ἔβγαλες χταπόδια!»: Ἀμαρτίες καὶ ἀμφισημίες στὴ «Μαυρομαντηλοῦ» τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη	483
ΤΑΣΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ	
Ἕνα βιβλίον, μιὰ σύνθεση γεμάτη ἀφετηρίες καὶ ἐκπλήξεις: Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ Μαρία Ἐλευθερίου, Ἡ ἀλληλογραφία (1889-1890)	503

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η προσφορά σὲ πανεπιστημιακὸ καθηγητὴ ἑνὸς τιμητικοῦ τόμου συνιστᾶ εὐγενὲς ἀκαδημαϊκὸ ἔθιμο, ποὺ ἔχει τὶς ρίζες του στὴ γερμανικὴ παράδοση, ἐξοῦ καὶ ἡ ὀνομασία του ὡς *Festschrift* ἔχει καταστεῖ διεθνῆς. Ἐνας τέτοιας λογῆς τόμος δὲν παράγει μόνον ἐπιστημονικὴ γνώση στὸ πεδίο τῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ τιμωμένου ἀλλὰ καὶ συναίσθημα. Μὲ ἀγάπη λοιπὸν καὶ αἴσθημα ὀφειλῆς παρουσιάζουμε τὸν ἀνὰ χεῖρας τιμητικὸ τόμο γιὰ τὸν καθηγητὴ Μ. Ζ. Κοπιδάκη, στὸν ὁποῖο ἔχουν συνεισφέρει μαθητὲς, συνάδελφοι καὶ φίλοι του.

Ὁ Κοπιδάκης εἶναι ἕνας πολυσχιδῆς φιλόλογος, τοῦ ὁποῖου τὸ ἔργο ἀναπτύσσεται σὲ ὅλη τὴν ἐπικράτεια τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Συγκεντρώνει τόσο τὶς ἀρετὲς τοῦ φιλολόγου ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ κείμενα ὡς τέτοια ὅσο καὶ ἐκεῖνες τοῦ φιλολόγου ποὺ χρησιμοποιεῖ τὰ κείμενα γιὰ νὰ ἀνασυνθέσει ἕναν ὀλόκληρο κόσμον, συνδυάζοντας τὴ *Wortphilologie* μὲ τὴ *Sachphilologie*, κατὰ τὴν ὀρολογία τῶν μεγάλων Γερμανῶν ἀρχαιογνωστῶν τοῦ παλαιοῦ καιροῦ. Στὶς ἐργασίες του θὰ βρεῖ κανεὶς κριτικὲς παρατηρήσεις, διορθώσεις χωρίων, ἐξαντλητικὴ ἔρευνα τῶν πηγῶν ἀλλὰ καὶ ἐρμηνευτικὴ δεινότητα, συγκριτολογικὴ ἐξέταση, διεπιστημονικὴ ἐποπτεία.

Τὸ ἐρευνητικὸ ἔργο του εἶναι εὐρύτατο, ἀφοῦ καλύπτει τὸ σύνολο τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ὡς τὸν Ἐλύτη. Ἡ ποικιλία τῶν θεμάτων ποὺ ἐπιλέγει δείχνει τὴν εὐρυμάθειά του ὅχι μόνον στὴν περιοχὴ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας γενικότερα. Τὰ γραπτὰ του διακρίνονται ἀπὸ πολύνοια, δηλαδή ἀπὸ πλοῦτο στοχασμῶν, ὀξύνοια, εὐρηματικότητά, γόνιμη φαντασία καὶ χιοῦμορ, κάτι ποὺ δὲν εἶναι σῦνηθες στοὺς Ἕλληνες κλασικοὺς φιλόλογους. Ὁ Κοπιδάκης φαίνεται νὰ ἀπολαμβάνει τὰ κείμενα μὲ τὰ ὁποῖα παλεύει, νὰ διασκεδάζει μὲ τὴν ἐπιστήμη του, καὶ γι' αὐτὸ δὲν διστάζει συχνὰ νὰ αὐτοσαρκάζεται.

Ἐκεῖ ὅμως ποὺ ὁ Κοπιδάκης παραμένει μοναδικὸς καὶ ἀπαράμιλλος εἶναι ὁ

χειρισμὸς τῆς γλώσσας, ἡ τέχνη τοῦ γράφειν. Ἀποτελεῖ τὸ εἰδοποιὸ καὶ ταυτοτικὸ του χαρακτηριστικόν. Ἀξιοποιεῖ λέξεις, φραστικά συντάγματα καὶ παροιμιώδεις ἐκφράσεις ἀπὸ τὸ συνολικὸ *ταμιεῖον* τῆς ἐλληνικῆς, κυρίως τῆς λόγιας ἀλλὰ καὶ τῆς λαλουμένης, γράφοντας σὲ ἓνα χυμῶδες γλωσσικὸ καὶ ὑφολογικὸ ἰδίωμα ποῦ καθιστᾷ τὴν πατρότητα τῶν κειμένων του ἀμέσως ἀναγνωρίσιμη.

Τώρα ποῦ καὶ ἡ Κλασικὴ Φιλολογία ἔχει ἐνταχθεῖ πλήρως στὸ διεθνοποιημένο καὶ τεχνοκρατικὰ ὀργανωμένο σύστημα τῆς ἀκαδημαϊκῆς παραγωγῆς καὶ δημοσίευσης τῶν ἀτελεύτητων papers, συνταγμένων τὶς περισσότερες φορές σὲ μιὰ ἰσοπεδωμένη ἀγγλόφωνη ἐκφραστικὴ μανιέρα, ἡ μορφή τοῦ Μ. Ζ. Κοπιδάκη φαντάζει νὰ προβάλλει ἀπὸ μιὰν ἄλλη ἐποχὴ. Εἶναι ὁ τύπος τοῦ παραδοσιακοῦ λογίου μὲ τὴν εὐρύτατη παιδεία καὶ τὸ ἐγρήγορο ἀναγνωστικὸ δαιμόνιο, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ ὀλοδικὸ του προσωπικὸ ὕφος κεντᾷ τὸ κείμενό του στὸ χαρτί — ὄχι στὸν ὑπολογιστή! — λέξι λέξι.

Ὁ τόμος περιλαμβάνει εἴκοσι μία μελέτες κατανεμημένες σὲ τρεῖς θεματικὲς ἐνότητες: Ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ λατινικὴ γραμματεία — Πρόσληψη τῆς ἀρχαιότητος — Νεοελληνικὴ γραμματεία, γλώσσα καὶ ἱστορία. Καὶ οἱ τρεῖς ἐντάσσονται στὶς περιοχὲς τῆς φιλολογίας τὶς ὁποῖες θεραπεύει ὁ Μ. Ζ. Κοπιδάκης.

Θὰ θέλαμε νὰ εὐχαριστήσουμε θερμὰ ὅλες καὶ ὅλους τοὺς συγγραφεῖς ποῦ ἀναταποκρίθηκαν στὴν πρόσκληση καὶ μᾶς ἐμπιστεύθηκαν τὰ κείμενά τους. Μεγάλη εὐγνωμοσύνη καὶ ἐγκάρδιες εὐχαριστίες ὀφείλουμε στοὺς χορηγούς τοῦ παρόντος τόμου, τοὺς ἀδελφούς Ἀνδρέα καὶ Κωστῆ Ζομπανάκη, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν θέλησαν νὰ τιμήσουν τὴ μνήμη τοῦ ἄξιου πατέρα τους, τοῦ Μίνως Ζομπανάκη (1926–2018), διεθνῶς ἀναγνωρισμένου οικονομολόγου καὶ πρωτοπόρου τραπεζίτη. Ὁ αἰμίμηστος Μίνως Ζομπανάκης ὑπῆρξε ἐπὶ πολλὰ ἔτη προσωπικὸς φίλος τοῦ τιμωμένου. Ὁ Μ. Ζ. Κοπιδάκης μνημόνευε καὶ μνημονεύει συχνὰ τὰ ἔργα καὶ τὶς ἡμέρες καὶ προπάντων τὰ ἀποφθέγματα πρακτικῆς σοφίας τοῦ Μίνως Ζομπανάκη. Τὸ ὑπόβαθρο αὐτῆς τῆς πολύχρονης καὶ στέρεης φιλίας δὲν ἦταν μόνον ἡ κοινὴ τους καταγωγὴ «ἀπ’ τὸ νησί τῆς Κρήτης» ἀλλὰ καὶ ἡ ἐδραία πεποίθηση τοῦ φιλόλογου ὅτι ὁ περίπυστος ἀνὰ τὴν ὑψηλὴ τραπεζίτης δὲν ἦταν ὁ τυπικὸς homo oeconomicus τῆς ἐποχῆς μας, ἀλλὰ ἡ σπανιότατη ἐνσάρκωση τοῦ ἀριστοτελικοῦ *μεγαλόψυχου*, ὁ ὁποῖος ἐκτὸς τῶν ἄλλων δυσπρόσιτων ἀρετῶν του (ὑπερφάνεια, γενναιοδωρία, διάθεση προσφορᾶς στὸ κοινωνικὸ σύνολο, εὐτραπελία, διαφάνεια αἰσθημάτων: *φανερομίσῃς* καὶ *φανερόφιλος*) παρέβλεπε τὶς ἐπι-

κερδεῖς κτήσεις προτιμώντας τὴ φροντίδα τοῦ ωραίου καὶ φορτωμένου μὲ γλυκιᾶς παιδικῆς ἀναμνήσεως ἐλαιώνα στὸν θυμοειδῆ καὶ κακοτράχαλο Ἀποκόρωνα! Ἀναμενόμενο λοιπὸν ἦταν, ὅπως τὸ Ἄμην στὴ Θεία Λειτουργία, ὅτι καὶ οἱ ἄξιοι γιοῖ τοῦ Ἀνδρέας καὶ Κωστῆς «καταλειφθέντων αὐτοῖς πατρικῶν ὑπομνημάτων τοιούτων» θὰ ἔσπευδαν ἐκθύμως νὰ ἀναλάβουν τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῆς προκείμενης ἔκδοσης. Καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο τοὺς εὐχαριστοῦμε ἐκ μέσης καρδίας.

Εὐχαριστοῦμε, τέλος, τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Κίχλη γιὰ τὴν ἄψογη συνεργασία. Ἡ Γιώτα Κριτσέλη καὶ οἱ συνεργάτες της ἔδωσαν τὸν καλύτερό τους ἑαυτὸ γιὰ ἓνα ἄρτιο ἐκδοτικὸ ἀποτέλεσμα.

Ἀθήνα – Θεσσαλονίκη, Νοέμβριος 2024

Ι. ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Β. Π. ΒΕΡΤΟΥΔΑΚΗΣ

Ε. ΣΙΣΤΑΚΟΥ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ Μ. Ζ. ΚΟΠΙΔΑΚΗ

Ο Μ. Ζ. Κοπιδάκης ανήκει στη γενιά εκείνη που είδε το φῶς ἀμέσως μετὰ τὴν Κατοχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στὴ φτωχὴ καὶ καθημαγμένη ἑλληνικὴ ἐπαρχία, βίωσε στὴν ἐφηβεία καὶ στὴν πρώτη νεότητα τὴν «ἀνοιξὴ τῆς δεκαετίας τοῦ '60», καὶ σημαδεύτηκε καθοριστικὰ ἀπὸ τὴν ἐπταετὴ δικτατορία 1967-1974. Παρ' ὅλες τὶς ἀντιξοότητες τῆς ἐποχῆς, τοῦ τόπου καὶ τοῦ περιβάλλοντός του, εἶδε στὰ γράμματα καὶ στὴν παιδεία τὸν δρόμο τῆς ζωῆς του.

Γεννήθηκε στίς 28 Δεκεμβρίου 1945 στὸ Ἡράκλειο Κρήτης. Οἱ γονεῖς του κατοικοῦσαν στίς ἼΑνω Ἀσίτες, μικρὸ ὄρεινὸ χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Μαλεβιζίου, στὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ πατέρας του Ζαχαρίας, ἕνας συγκροτημένος ἄνθρωπος καὶ νοῦς ὀρθολογιστικός, ἐργάστηκε ὡς γεωργὸς καὶ ἔμπορος στὸ χωριό, καὶ ἦταν προσανατολισμένος ἰδεολογικὰ στὴν ἀριστερὴ πτέρυγα τοῦ βενιζελικοῦ φιλελευθερισμοῦ. Ἡ μητέρα του Αἰκατερίνη, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὰ Σφακιά, ἦταν μιὰ δυναμικὴ γυναίκα μὲ καλὴ γνώση τοῦ ἀστικοῦ τρόπου ζωῆς. Εἶχε ζήσει στὸ μεσοπολεμικὸ Ἡράκλειο, καθὼς ὁ πατέρας της Γεώργιος Μανουσάκης, μὲ ἐμπειρία μετανάστευσης στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Ἀμερική, εἶχε ἐπιφορτισθεῖ ἀπὸ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων στὴν περιοχὴ τοῦ Ἡρακλείου. Ὁ Κοπιδάκης θὰ παραδεχτεῖ ἀργότερα ὅτι στὴ μητέρα του ὀφείλει τὴν ὅποια κοινωνικὴ του ἄνεση.

Παρακολούθησε τὸ νηπιαγωγεῖο στὸ ἱστορικὸ σχολεῖο τοῦ Ἡρακλείου «Ὁ Κοραῆς», καὶ τοῦτο θὰ τοῦ προσπορίσει πολλὰ γνωριμίες στὸ ἀστικὸ Ἡράκλειο πού θὰ τὶς ξαναβρεῖ στὰ κατοπινὰ χρόνια. Τελείωσε τὸ δημοτικὸ στίς ἼΑνω Ἀσίτες καὶ ἦλθε πάλι στὸ Ἡράκλειο γιὰ τὸ γυμνάσιο, τὸ 1ο καὶ κατόπιν τὸ 2ο Ἀρρένων «Κλασικὸ». Οἱ καθηγητὲς πού θὰ θυμᾶται ἦταν ὁ ξεχωριστὸς φιλόλογος Δημήτρης Πλάκας –magister eximius, ὅπως θὰ τὸν χαρακτηρίσει–, ὁ ἐπίσης φιλόλογος Ἰωάννης Βουμβουλάκης καί, τὴν τελευταία χρονιά, σὲ φροντιστηριακὰ μαθήματα, ὁ Μενέλαος Παρλαμαῆς· ἐπίδραση πᾶνω του στὸν τομέα τῆς γενικῆς παιδείας

θά ασκήσει και ὁ ἐξάδελφος τοῦ πατέρα του θεολόγος Νίκος Κοπιδάκης, ὁ μετέπειτα ἰδρυτὴς τοῦ ἰδιωτικοῦ σχολείου « Παγκρήτιον Ἐκπαιδευτήριον ». Ὁ ἀνήσυχος γυμνασιόπαις μελετᾷ λογοτεχνία, ἱστορία καὶ βιβλία πολιτικοῦ καὶ φιλοσοφικοῦ ἐνδιαφέροντος, διαβάζει δὲ τακτικὰ τὴν *Ἐλευθερία* καὶ τὸ *Βῆμα*, καθὼς καὶ τὰ περιοδικὰ *Ἐπιθεώρηση Τέχνης*, *Ἐποχὲς* καὶ *Νέα Ἔστια*. Σὲ ἓνα σημείωμά του θά γράψει: « Στὰ χρόνια τῶν γυμνασιακῶν μου σπουδῶν δὲν ἐπέδειξα ἰδιαίτερο ζῆλο γιὰ τὰ μαθήματα. Τὸ ἐνδιαφέρον μου εἴλκυσαν ὁ ἀθλητισμὸς καὶ τὰ ἀναγνωσμάτα ποὺ δὲν συνιστοῦσε ἡ διεύθυνση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ οἰκοτροφείου στὸ ὁποῖο διέμενα ἐπὶ τέσσερα συναπτά ἔτη. Τὴν ἐπιτυχία μου στὶς ἐξετάσεις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἀπολυτηρίου (1965) τὴν ὀφείλω κατὰ κύριο λόγο στὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ μοῦ ἔδειξε ὁ ἀγαπητὸς μου δάσκαλος Μενέλαος Παρλαμαῆς, ὁ θρυλικὸς φιλόλογος τοῦ Ἡρακλείου ».

Θὰ τελειώσει τὸ ἐξατάξιο γυμνάσιο μὲ καθυστέρηση — λόγω οἰκογενειακῶν δυσκολιῶν καὶ ἐνὸς τραυματισμοῦ στὸ ποδόσφαιρο. Θὰ εἰσαχθεῖ μὲ ὑποτροφία στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τὸ 1965. Ἐπιλέγει νὰ ὑπηρετήσῃ πρῶτα τὴ στρατιωτικὴ του θητεία — ὡς τοπογράφος τοῦ Πυροβολικοῦ σὲ μονάδα τῶν συνόρων — καὶ ἀρχίζει τὴ φοίτησή του τὸ 1967.

Τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν του συμπίπτουν ἐν πολλοῖς μὲ τὰ ζοφερά χρόνια τῆς δικτατορίας. Εἶχε ὅμως τὴν τύχη νὰ μαθητεύσῃ κοντὰ σὲ ἐπιφανεῖς φιλόλογους καὶ σπουδαίους δασκάλους, ποὺ τοῦ συμπαραστάθηκαν σὲ δύσκολες ὥρες, τὸν καθοδήγησαν στὶς πρῶτες του ἐπιστημονικὲς ἀναζητήσεις καὶ τὸν τίμησαν μὲ τὴν φιλία τους. Θὰ θυμᾶται πάντοτε μὲ εὐγνωμοσύνη καὶ ἀγάπη τὸν Στυλιανὸ Καψωμένο, τὸν Ἰωάννη Κακριδῆ, τὸν Ἀγαπητὸ Τσοπανάκη, τὸν Νικόλαο Κονομῆ, τὸν Λίνο Πολίτη καὶ τὸν Κυριάκο Τσαντσάνογλου. Παρακολούθησε ἐπίσης τὶς παραδόσεις καὶ τὰ φροντιστήρια τῶν καθηγητῶν Μανόλη Ἀνδρόνικου, Ἀλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Ἰωάννη Μουρέλου, Γεωργίου Μπακαλάκη, Μιχάλη Σετάτου καὶ Νίκου Χουρμουζιάδη. Ἀποφοίτησε τὸ 1972 μὲ τὸν βαθμὸ « ἄριστα ».

Μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ δὲν μπόρεσε νὰ κάνει ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του, μολονότι τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία, λόγω τῆς ἄρνησης τῶν ἀρχῶν νὰ τοῦ χορηγήσουν διαβατήριο. Ἔτσι, μετὰ τὴ λήψη τοῦ πτυχίου του κατέθεσε αἴτηση διορισμοῦ σὲ θέση πανεπιστημιακοῦ βοηθοῦ καὶ παρέμεινε στὴ Θεσσαλονικὴ ἀσχολούμενος μὲ εὐκαιριακὲς ἐργασίες ὡς τὴν ἀνοίξη τοῦ 1974, ὅποτε ἐξαναγκάστηκε ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες ἀσφαλείας νὰ ἀποσύρει τὴν αἴτηση καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Κρήτη. Σ' αὐτὸ ὡστόσο τὸ διάστημα εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ παρακο-

λουθει τήν έρευνητική δραστηριότητα τῶν καθηγητῶν Ν. Κονομῆ καί Κ. Τσαντσάνογλου. Σέ αὐτή τή μαθητεία του, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, ὀφείλει τήν ἐξοικείωσή του μέ τὰ προβλήματα καί τίς μεθόδους τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης.

Μετά τή Μεταπολίτευση, τόν Μάρτιο τοῦ 1975, διορίστηκε βοηθός στήν Α' ἔδρα τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας τήν ὁποία κατέχει ὁ καθηγητής Ν. Κονομῆς. Τό 1978 καί γιά δύο ἀκαδημαϊκά ἔτη θά φοιτήσει στό Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδελβέργης μέ ὑποτροφία τῆς Γερμανικῆς Ὑπηρεσίας Ἀκαδημαϊκῶν Ἀνταλλαγῶν (DAAD). Παρακολούθησε μαθήματα κλασικῆς φιλολογίας, θεωρίας τῆς λογοτεχνίας καί θρησκαιολογίας. Παραλλήλως ἐργάστηκε ὑπό τήν καθοδήγηση τοῦ καθηγητῆ Albrecht Dihle γιά τήν ὀλοκλήρωση τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς *Τό Γ' Μακκαβαίων καί ὁ Αἰσχύλος. Αἰσχύλειες μνήμες στό λεκτικό καί τή θεματογραφία τοῦ Γ' Μακκαβαίων*.

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1982 ὑποστήριξε τή διατριβή του καί ἀνακηρύχτηκε διδάκτορας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς μέ τόν βαθμό «ἄριστα». Εἰσηγητής ἦταν ὁ καθηγητής Κ. Τσαντσάνογλου, ἐνῶ θετική γνωμάτευση κατέθεσε καί ὁ καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ Βασίλειος Στογιάννος. Τό φθινόπωρο τοῦ ἴδιου ἔτους ἐκλέχτηκε λέκτορας, τό 1985 ἐπίκουρος, τό 1989 ἀναπληρωτής καί τό 1992 τακτικός καθηγητής. Τό 1998 μετεκλήθη στό Τμήμα Μεθοδολογίας, Ἱστορίας καί Θεωρίας τῆς Ἐπιστήμης (ὅπως ὀνομαζόταν τότε, τώρα: Ἱστορίας καί Φιλοσοφίας τῆς Ἐπιστήμης) τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν μέ γνωστικό ἀντικείμενο «Ἱστορία καί Ἑρμηνευτική τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας». Ἀφυπηρέτησε τό 2010 καί τοῦ ἀπονεμήθηκε ὁ τίτλος τοῦ ὁμότιμου καθηγητῆ.

Κατά τή διάρκεια τῆς πανεπιστημιακῆς του θητείας δίδαξε μαθήματα ἀπό τοὺς ἀκόλουθους θεματικούς κύκλους: ἀρχαία ἑλληνική θεματογραφία, εἰσαγωγή στή φιλολογία, Ὀμηρος, λυρική ποίηση, τραγωδία, μετρική, προσωκρατική φιλοσοφία, θεωρία καί κριτική τῆς λογοτεχνίας, μαγικοί πάπυροι, ἑλληνόφωνη ἰουδαϊκή γραμματεία (στή Θεολογική Σχολή τοῦ ΑΠΘ), ρωμαϊκό ἔπος καί ἐλεγεία (στό Πανεπιστήμιο Κρήτης), μεθοδολογία τῆς φιλολογικῆς ἔρευνας καί συγγραφική. Γιά ἕνα χρονικό διάστημα δίδαξε ἐπίσης ἱστορία τοῦ ἀρχαίου δράματος στή Δραματική Σχολή τοῦ Κρατικοῦ Θεάτρου Βορείου Ἑλλάδος καί νεοελληνική λογοτεχνία στή Σχολή Ἐπιμόρφωσης Λειτουργῶν Μέσης Ἐκπαίδευσης (ΣΕΛΜΕ) Θεσσαλονίκης.

Ὁ Μ. Ζ. Κοπιδάκης δέν εἶναι ὁ τύπος τοῦ φιλόλογου ποῦ ἀφοσιώνεται μόνο στίς μελέτες του ἔγκλειστος στό πανεπιστημιακό σπουδαστήριο. Θέλησε πάντο-

τε νὰ συμμετέχει στὴν εὐρύτερη πνευματικὴ κίνηση τῶν πόλεων μὲ τίς ὁποῖες συνδεόταν, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ἀθήνας, τοῦ Ἡρακλείου. Ἐκανε ἐλεύθερα μαθήματα γιὰ τὸν Καβάφη καὶ τὸν Σεφέρη στὴ ΧΕΝ καὶ στὴν «Τέχνη» τῆς Θεσσαλονίκης, συμμετεῖχε στὶς ἐκδηλώσεις τοῦ περιοδικοῦ *Φιλόλογος*, τῆς Ἐταιρείας Σπουδῶν τῆς Σχολῆς Μωραΐτη, τῆς Ἐταιρείας Θεάτρου Κρήτης. Ἐγραψε τὰ κείμενα ραδιοφωνικῶν ἐκπομπῶν γιὰ τὴν ἀρχαία λυρική ποίηση καὶ ἐπὶ ἔτη ἀρθρογραφοῦσε στὴν ἑφημερίδα *Τὸ Βῆμα*. Ὡς μέλος τῶν Διοικητικῶν Συμβουλίων τοῦ Συλλόγου Φίλων τοῦ Μεγάλου Μουσικῆς Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ριζαρίου Σχολῆς, καθὼς καὶ ὡς σύμβουλος τοῦ Κοινωφελοῦς Ἰδρύματος Κοινωνικοῦ καὶ Πολιτιστικοῦ Ἔργου (ΚΙΚΠΕ), συνέβαλε στὴν ὀργάνωση πλήθους ἐκδηλώσεων μὲ ἐπίκεντρο τὴ λογοτεχνία, ἀρχαία καὶ νεότερη, καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴ παιδεία.

Ἐπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ μικροῦ πολιτιστικοῦ θαύματος ποὺ συντελέστηκε στὸ Ἡράκλειο Κρήτης γύρω ἀπὸ τὴ Βικελαία Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη, στὰ χρόνια ποὺ ἔφορός της ἦταν ὁ παλαιὸς φίλος του Νίκος Γιανναδάκης (1983–1998). Βασικὸς σύμβουλος στὸ ἐκδοτικὸ της πρόγραμμα, τακτικὸς ὁμιλητὴς στὶς ἐκδηλώσεις της, μέλος τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ περιοδικοῦ *Παλίμψηστον*, τὸ ὁποῖο κέρδισε πανελλήνια ἐμβέλεια καὶ ἀποδοχή. Χάρη σὲ δικὴ του πρωτοβουλία ἡ Μαρώ Σεφέρη δῶρισε τὰ βιβλία τοῦ ποιητῆ στὴ Βικελαία.

Ἡ συγγραφικὴ παραγωγή τοῦ Κοπιδάκη εἶναι ἐκτενὴς καὶ ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ τὴν ἐπισκοπήσει στὶς σελίδες ποὺ ἀκολουθοῦν. Ἐὰν θέλει κανεὶς νὰ ξεχωρίσει τίς σημαντικότερες δημοσιεύσεις του, θὰ σταματοῦσε στὰ ἀκόλουθα βιβλία – κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ:

α) *Τὸ Γ' Μακκαβαίων καὶ ὁ Αἰσχύλος. Αἰσχύλειες μνήμες στὸ λεκτικὸ καὶ τὴ θεματογραφία τοῦ Γ' Μακκαβαίων* (1981, ²1987). Ὅπως ἀναφέρθηκε, εἶναι ἡ διδακτορικὴ του διατριβή, ἡ ὁποία ἀποδεικνύει ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης – γραμμμένο ἀπευθείας στὰ ἑλληνικά, μὲ θέμα του τὸν διωγμὸ ποὺ ἐξάπελυσε ὁ Πτολεμαῖος Δ' ὁ Φιλοπάτωρ κατὰ τῶν Ἰουδαίων τῆς Αἰγύπτου– συντίθεται ἀπὸ δάνεια προερχόμενα ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς Π. Δ. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο.

β) «*Ἀριάδνη*». *Σχόλια στὸν ἐρωτικὸ Σεφέρη* (1983, ²1988). Ὁ Μ. Ζ. Κοπιδάκης ἀποκρυπτογραφεῖ διὰ τῆς παραδοσιακῆς φιλολογικῆς μεθόδου ὅλο τὸν πλοῦτο τῶν κρυπτομνησιῶν, τῶν ὑπαινιγμῶν καὶ τῶν πολυσημιῶν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνιστικῆς τεχνικῆς ποιητικοῦ συνθέματος.

γ) *Σεφέρης καὶ Μαρώ, Ἀλληλογραφία Α', 1936–1940* (1989, ³2005). Ἰποδειγ-

ματική έκδοση με εισαγωγή και σχολιασμό της αλληλογραφίας του ποιητή με τη Μαρώ Ζάννου.

δ) Διονυσίου Λογγίνου *Περί ὕψους* (1990). Ἴσως τὸ πιὸ ἐμβληματικὸ βιβλίο του. Εὐρωστὴ σὲ ὄγκο καὶ ἐμβρίθεια ἐρμηνευτικὴ ἔκδοση ἐνὸς ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἔργα θεωρίας καὶ κριτικῆς τῆς λογοτεχνίας ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Περιλαμβάνει εισαγωγή, κείμενο, μετάφραση καὶ σχόλια. Εἰδικὰ γιὰ τὴ μετάφραση πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι ἀποτελεῖ ἕξοχο πρότυπο μεταφορᾶς τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ κειμένου σὲ ἀκριβή, ζωντανὸ καὶ ρέοντα νεοελληνικὸ λόγο.

ε) *Ἐκκλησιαστής. Ματαιότης ματαιότητων...* (1993, ²1994). Διεξοδικὴ ἐρμηνεία καὶ ἀνάλυση τοῦ βιβλικοῦ κειμένου. Ἡ μετάφραση εἶναι τοῦ Ἀλέξανδρου Ἰσαρη.

στ) *Οἶνον ἐπαινῶ* (1995). Ἀνθολογία συμποτικῶν καὶ παροινίων ποιημάτων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας ἀπὸ τὸν 8ο αἰ. π.Χ. ὠς τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. μετὰφραση καὶ ἐρμηνευτικὰ σχόλια. Ἀποτελεῖ τὸν πρῶτο τόμο τῆς τετράτομης ἔκδοσης μετὰ τίτλο *Ὁ οἶνος στὴν ποίηση*.

ζ) Σημωνίδου *Ἰαμβος κατὰ γυναικῶν* (1995, ²1996). Μετάφραση καὶ ἐρμηνεία τοῦ σπαρταριστοῦ αὐτοῦ σκάμματος τοῦ Ἀμοργίνου λυρικοῦ ποιητῆ.

η) *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας* (1999, ⁴2010). Ἐπιβλητικὸ συλλογικὸ ἔργο ποὺ συντάχθηκε μετὰ τὸν σχεδιασμὸ καὶ τὴν ἐπιστασία του. Κατορθώνει νὰ δώσει μετὰ πρόσφορο τρόπο γιὰ ἓνα εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ μιὰ συνολικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἐξέλιξης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας.

θ) «*Θάλαττα, θάλαττα!*». *Ἡ ἄλλη Ἑλλάδα, ἡ θαλασσινή* (2001). Μιὰ παρουσίαση μετὰ ποιητικὴ διάθεση τῆς θαλασσινῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς ἀρχαιότητος ὠς τὸ νεότερο ἐλεύθερο κράτος.

ι) «*Ἐν λόγῳ ἑλληνικῶ...*» (2003, ²2007). Σχολιασμένη ἀνθολογία κειμένων, ποιητικῶν καὶ πεζῶν, τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὠς τὸν Ἐλύτη. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 26 κεφάλαια.

ια) *Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ Μαρία Ἐλευθερίου, Ἡ ἀλληλογραφία 1889-1890* (2018). Τὸ βιβλίο περιλαμβάνει μιὰ ἐκτενὴ εισαγωγικὴ μονογραφία τοῦ Μ. Ζ. Κοπιδάκη γιὰ τὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1889 καὶ γιὰ τὴν ἀλληλογραφία τῶν δύο πρωταγωνιστῶν. Τὴν ἔκδοση τῶν ἐπιστολῶν πραγματοποίησε ἡ Μαρία Ἀρ. Καραγιάννη. Γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ οἱ δύο συγγραφεῖς τιμῆθηκαν μετὰ τὸ Κρατικὸ Βραβεῖο Μαρτυρίας - Βιογραφίας - Χρονικοῦ (2020).

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς μικρότερες συμβολές του ἔχουν προσῶρας περιληφθεῖ σὲ δύο τόμους. Ὁ πρῶτος ἐκδόθηκε μετὰ τὸν τίτλο *Μελετήματα* (2007) ἐπιμε-

λημένος από την Έβίνα Σιστάκου· τὸν δεύτερο, ὑπὸ τὸν τίτλο *Πέθανε πράγματι ὁ Μέγας Πάν; Καὶ ἄλλα κείμενα παντοδαπά* (2019), ἐπιμελήθηκε ὁ Κώστας Μπουρναζάκης.

Ὁ Μ. Ζ. Κοπιδάκης παραμένει ἕνας ἐνεργὸς καὶ παραγωγικὸς φιλόλογος, λόγιος, συγγραφέας καὶ κριτικός – περιζήτητος συνομιλητὴς καὶ συνδαιτυμόνας· ἕνας κοσμοπολίτης Ἕλληνας ὅσο καὶ αὐθεντικὸς Κρητικός. Διαθέτει μιὰ ἐκτεταμένη ἐποπτεία τῶν διεθνῶν πραγμάτων, λογοτεχνικῶν, πολιτικῶν, οὐχ ἥττον ὅμως καὶ οἰκονομικῶν – διαβάζει τακτικὰ καὶ σὲ ἐντυπη μορφή *Le Monde*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ἢ τὴν ἐβδομαδιαία *Die Zeit*–, ἀλλὰ διατηρεῖ πάντοτε τὴν διαλεκτικὴ προφορὰ τῆς ἀγαπημένης του Κρήτης. Οἱ ἐπιμελητὲς καὶ οἱ συγγραφεῖς τοῦ τιμητικοῦ αὐτοῦ τόμου τοῦ εὐχόμεσθε ὑγεία καὶ δημιουργικὴ μακροημέρευση!